

Úvod do časticovej fyziky

časť 1: častice a interakcie

Boris Tomášik

Univerzita Mateja Bela, Fakulta prírodných vied
ČVUT, Fakulta jaderná a fyzikálně inženýrská

CERN, 3.-5.6.2013

(Trochu ambiciozny) Plán kurzu

(Trochu ambiciózný) Plán kurzu

1. Hmota: kvarky a leptóny (teda fermióny)
2. Interakcie: intermediálne bozóny
(fotóny, gluóny, W a Z bozóny)
3. Antihmota
4. Neutrína
5. Higgsov bozón a pôvod hmotnosti
(symetrie: kalibračná, chirálna)

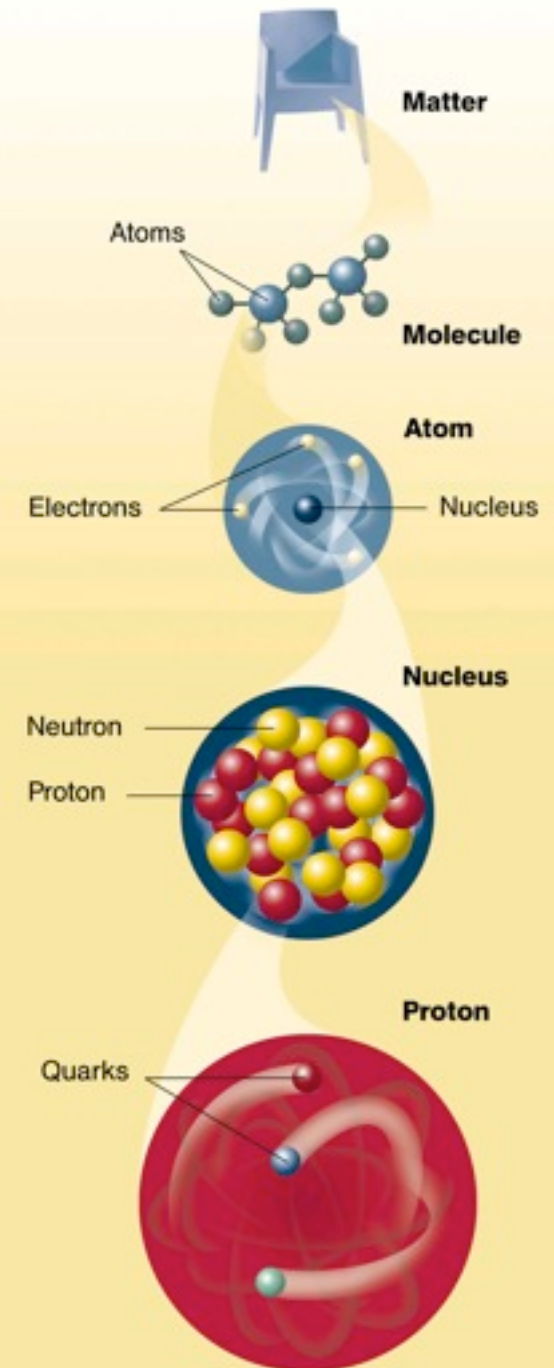
Štruktúra hmoty

molekuly

atómy

jadrá a **elektróny**

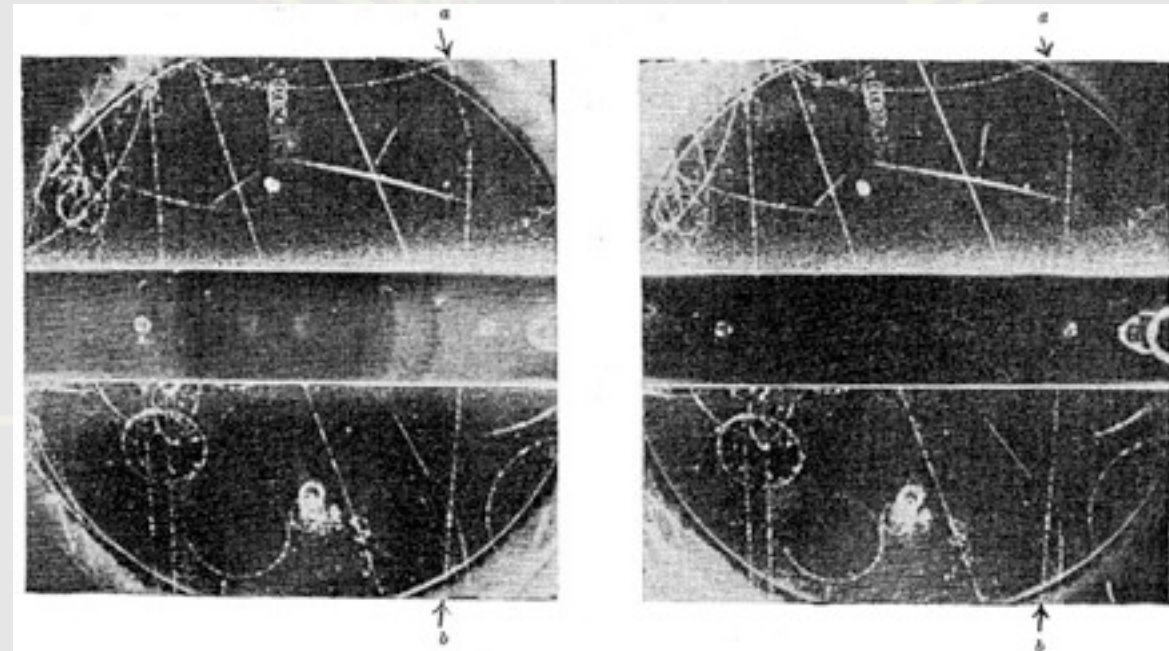
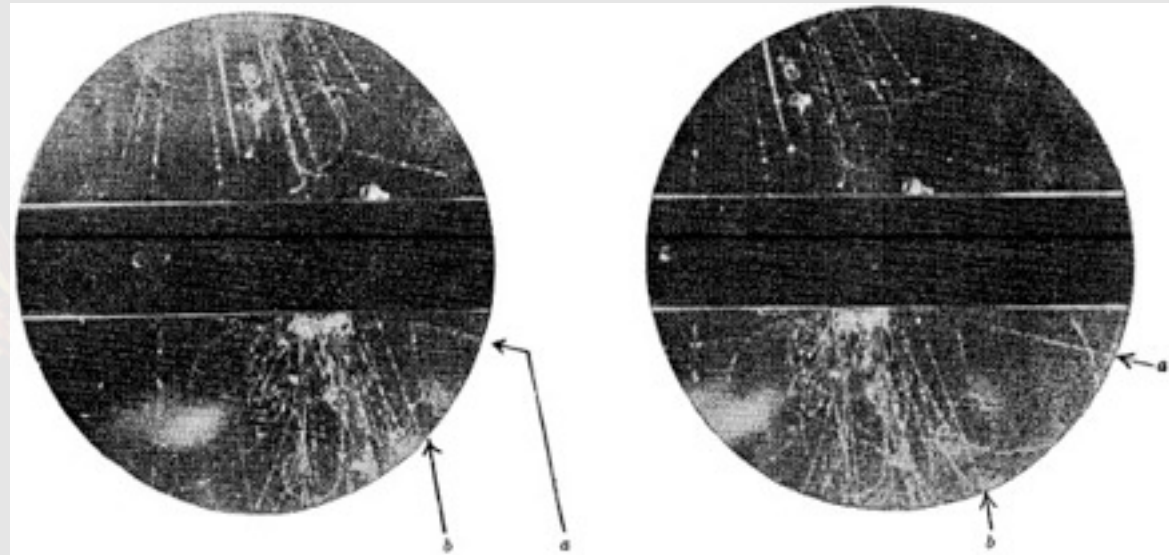
protóny a neutróny

Podivné V_0 částice

1947,
G.D. Rochester,
C.C. Butler
pozorují "vidlicové
dráhy" v hmlovej
komore vystavenej
kozmicným lúčom

částice K a Λ

Časticová ZOO

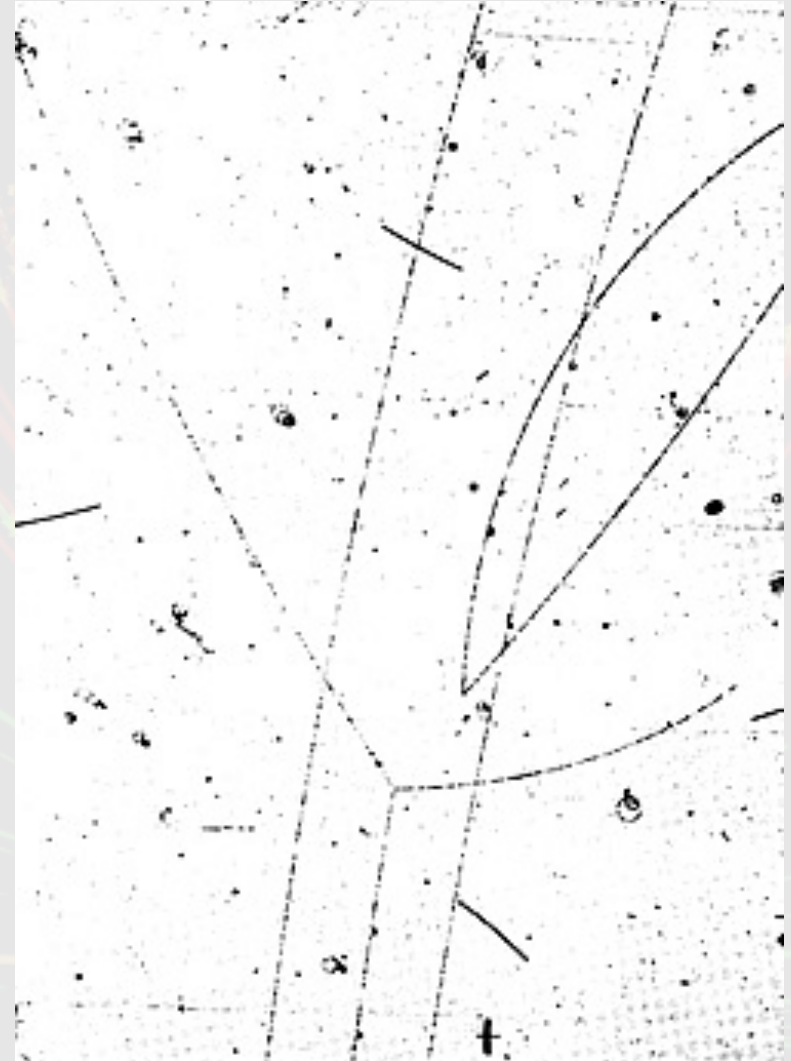
obrázok:

V_0 častica v zrážke
kaónu a protónu

časticová ZOO:

$p, n, \pi, \Sigma, \Xi, \Delta, \eta, \Phi, \Sigma^*, \dots$

Toto nevyzerá elementárne!

Delenie hadrónov

Hadróny sú silno interagujúce častice

- ťažké častice: **baryóny**
  - 2000x (a viac) ťažšie ako elektrón
  - $p, n, \Lambda, \Sigma, \Xi, \dots$
  - ich antičastice sú **antibaryóny**
- stredne ťažké častice: **mezóny**
  - 200x (a viac) ťažšie ako elektrón
  - $\pi, K, \rho, \omega, \Phi$

Niektoré vlastnosti hadrónov

spin - vnútorný moment hybnosti;
môže byť 0 (1 stav), 1/2 (2 stavy), 1 (3), 3/2 (4), ...

baryónové číslo

zachováva sa vo všetkých procesoch

baryóny (p, n, Λ , Σ , Ξ , ...): hodnota 1

antibaryóny ($\bar{p}$, $\bar{n}$, $\bar{\Lambda}$, $\bar{\Sigma}$, $\bar{\Xi}$, ...): hodnota -1

mezóny (π , K, η , ρ , ω , Φ , ...): hodnota 0

podivnosť

zachováva sa v rýchlych (silných) procesoch a
nezachováva sa v pomalých procesoch

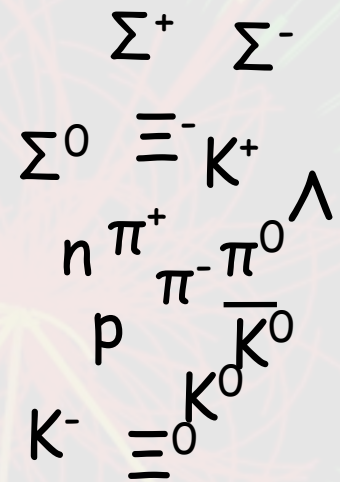
$S(p) = 0$, $S(K^+) = 1$, $S(\Lambda) = -1$

Upratovanie: izospin

W. Heisenberg: protón a neutrón sú veľmi podobné $\Rightarrow$ sú to dva stavy rovnakej častice

nukleón - častica s izospinom $1/2$ a priemetmi na os z $+1/2$ a $-1/2$

Upratovanie: izospin

W. Heisenberg: protón a neutrón sú veľmi podobné $\Rightarrow$ sú to dva stavy rovnakej častice

nukleón - častica s izospinom $1/2$ a priemetmi na os z $+1/2$ a $-1/2$

p
n

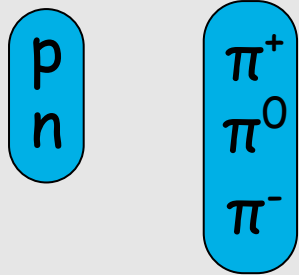
dublet

Σ^+ Σ^-
 Σ^0 Ξ^- K^+
 π^+ π^- π^0 Λ
 K^- Ξ^0 K^0 $\bar{K}^0$

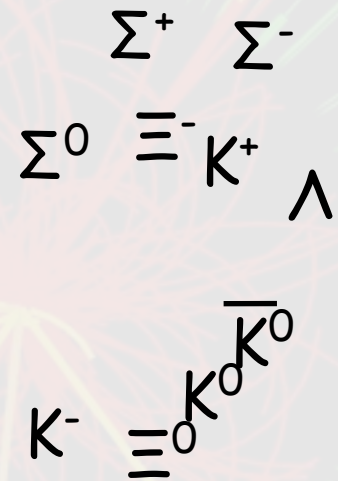
Upratovanie: izospin

W. Heisenberg: protón a neutrón sú veľmi podobné $\Rightarrow$ sú to dva stavy rovnakej častice

nukleón - častica s izospinom $1/2$ a priemetmi na os z $+1/2$ a $-1/2$

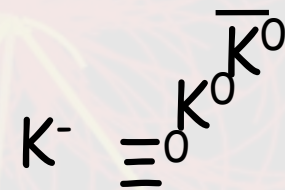
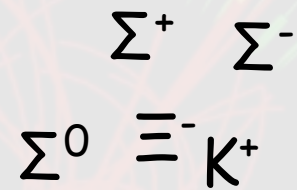
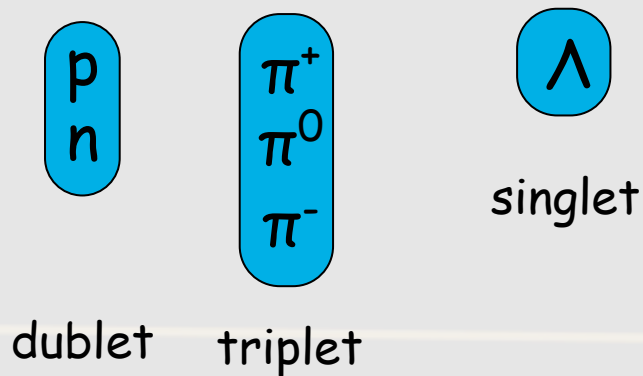
dublet   triplet

Upratovanie: izospin

W. Heisenberg: protón a neutrón sú veľmi podobné $\Rightarrow$ sú to dva stavy rovnakej častice

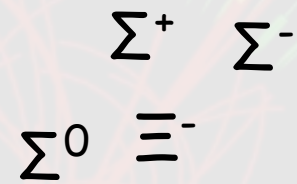
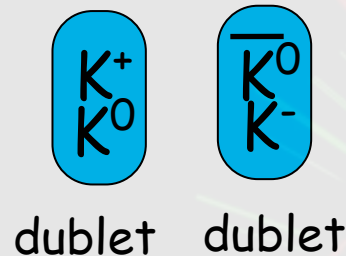
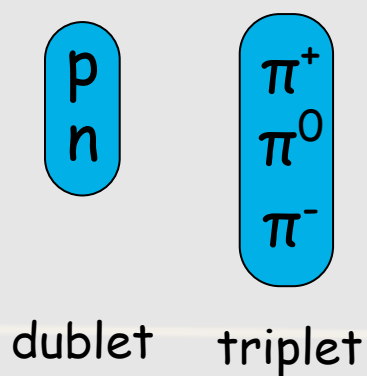
nukleón - častica s izospinom $1/2$ a priemetmi na os z $+1/2$ a $-1/2$

Upratovanie: izospin

W. Heisenberg: protón a neutrón sú veľmi podobné $\Rightarrow$ sú to dva stavy rovnakej častice

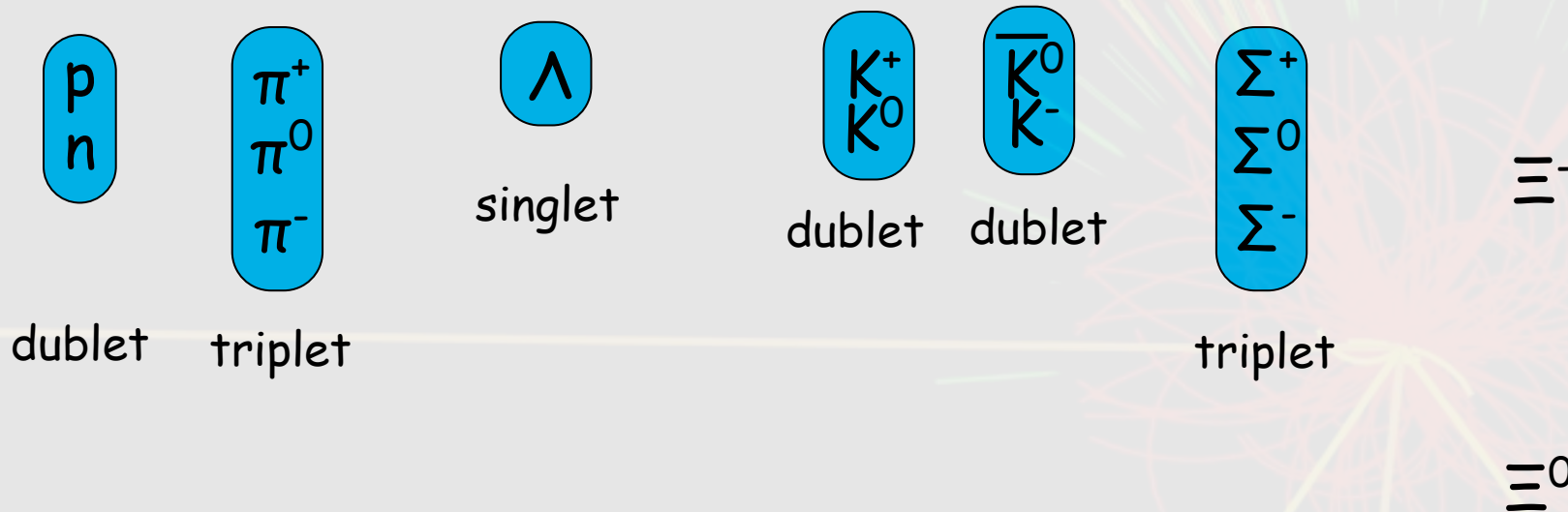
nukleón - častica s izospinom $1/2$ a priemetmi na os z $+1/2$ a $-1/2$

Upratovanie: izospin

W. Heisenberg: protón a neutrón sú veľmi podobné $\Rightarrow$ sú to dva stavy rovnakej častice

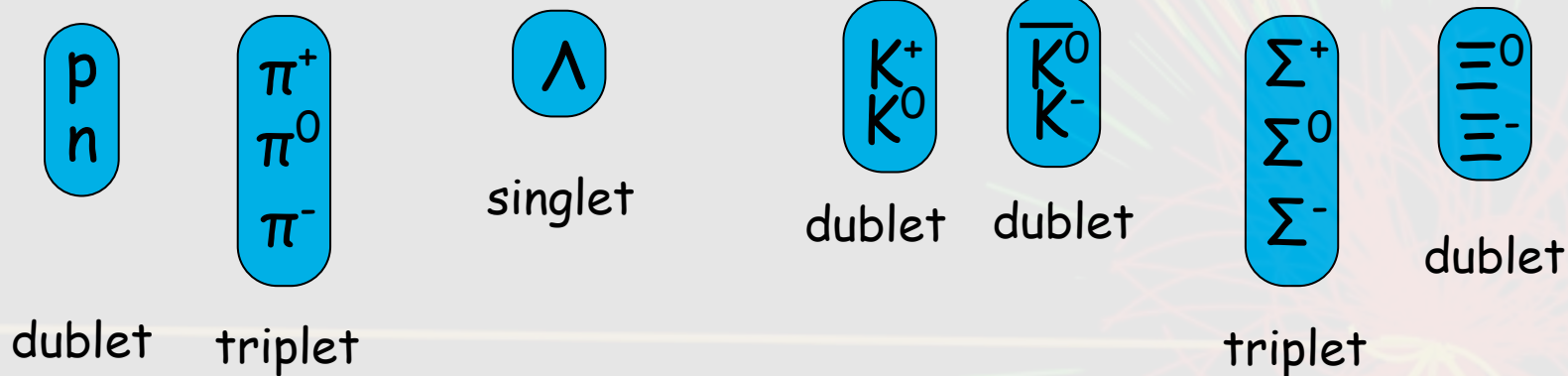
nukleón - častica s izospinom $1/2$ a priemetmi na os z $+1/2$ a $-1/2$

Upratovanie: izospin

W. Heisenberg: protón a neutrón sú veľmi podobné $\Rightarrow$ sú to dva stavy rovnakej častice

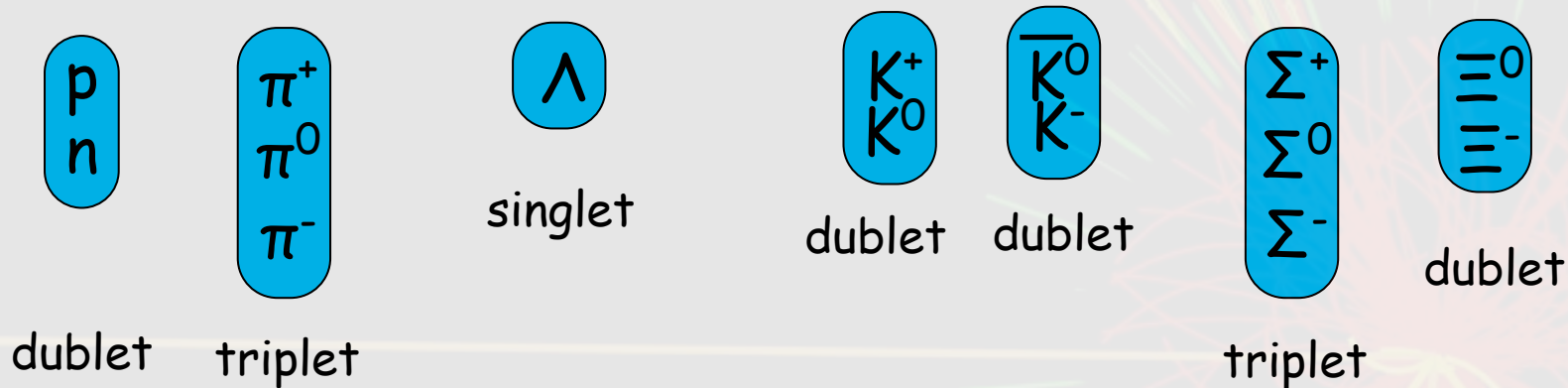
nukleón - častica s izospinom $1/2$ a priemetmi na os z $+1/2$ a $-1/2$

Upratovanie: izospin

W. Heisenberg: protón a neutrón sú veľmi podobné $\Rightarrow$ sú to dva stavy rovnakej častice

nukleón - častica s izospinom $1/2$ a priemetmi na os z $+1/2$ a $-1/2$

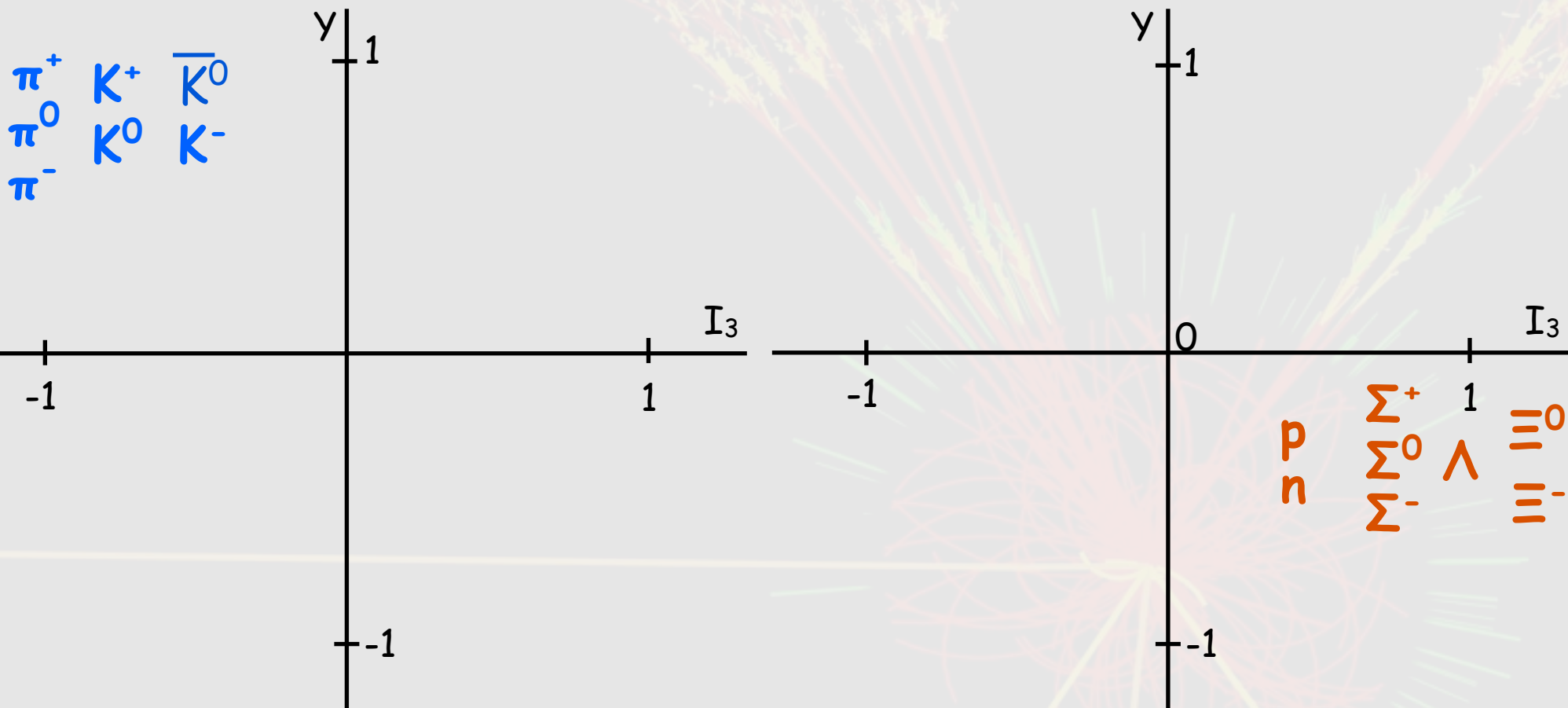

symetria: silné interakcie nepoznajú rozdiel medzi jednotlivými časticami v multipletoch

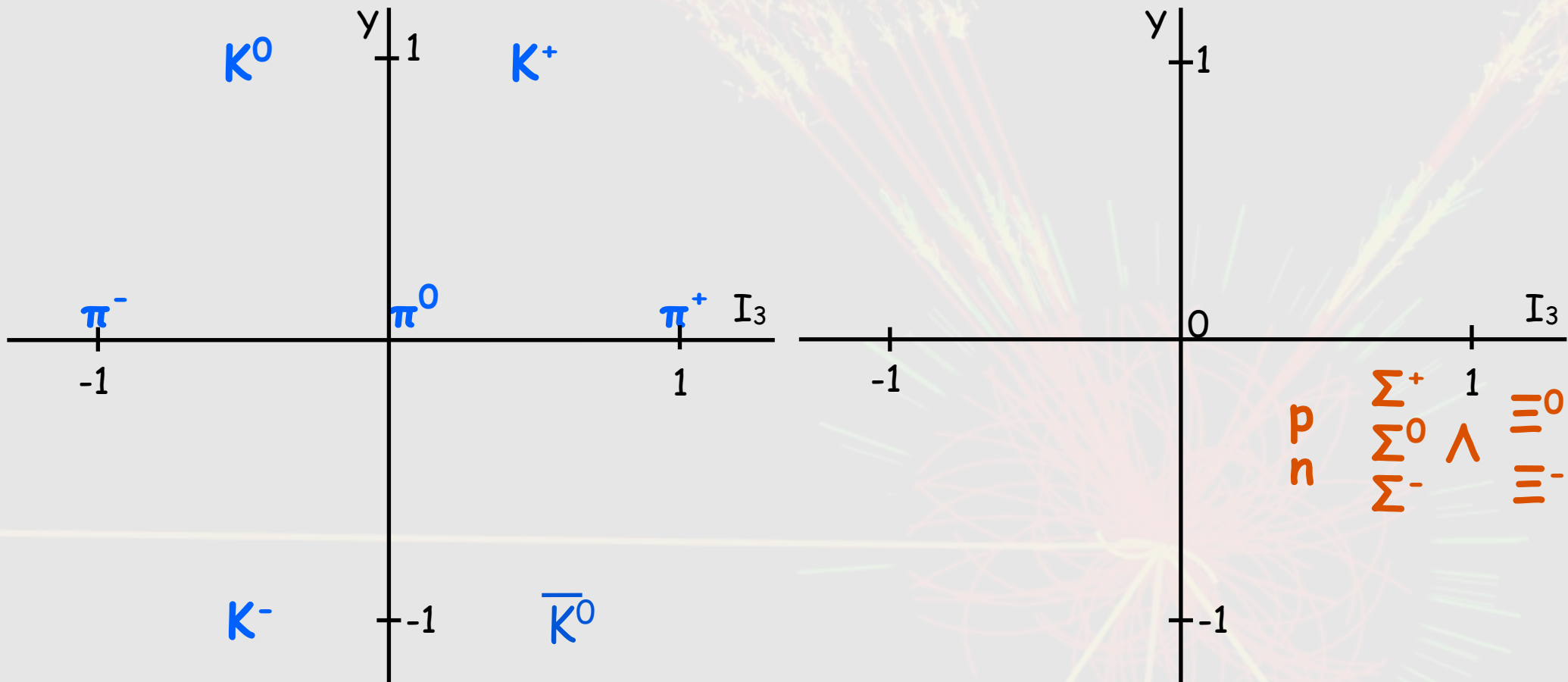
Upratovanie 2: izospin a hypernáboj

Hypernáboj $Y = B + S$

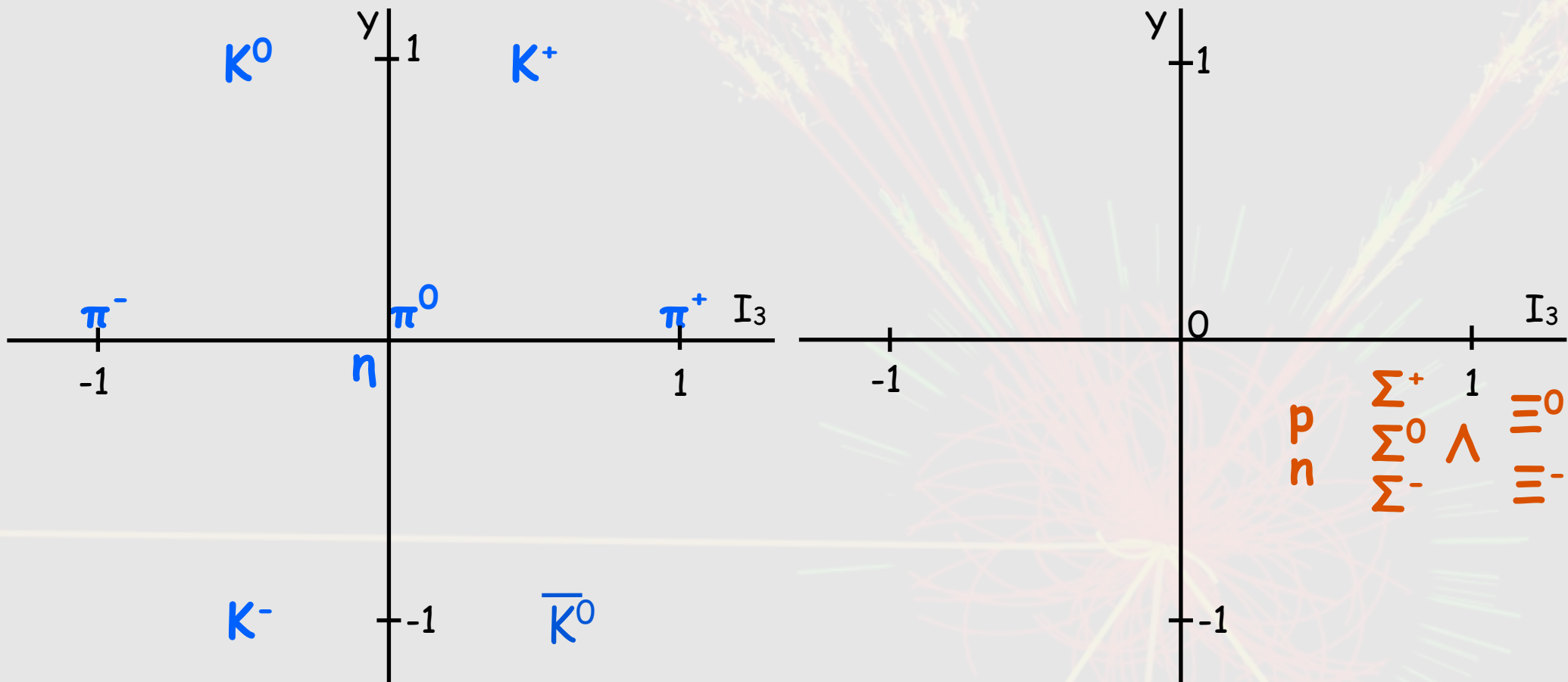
Upratovanie 2: izospin a hypernáboj

Hypernáboj $Y = B + S$

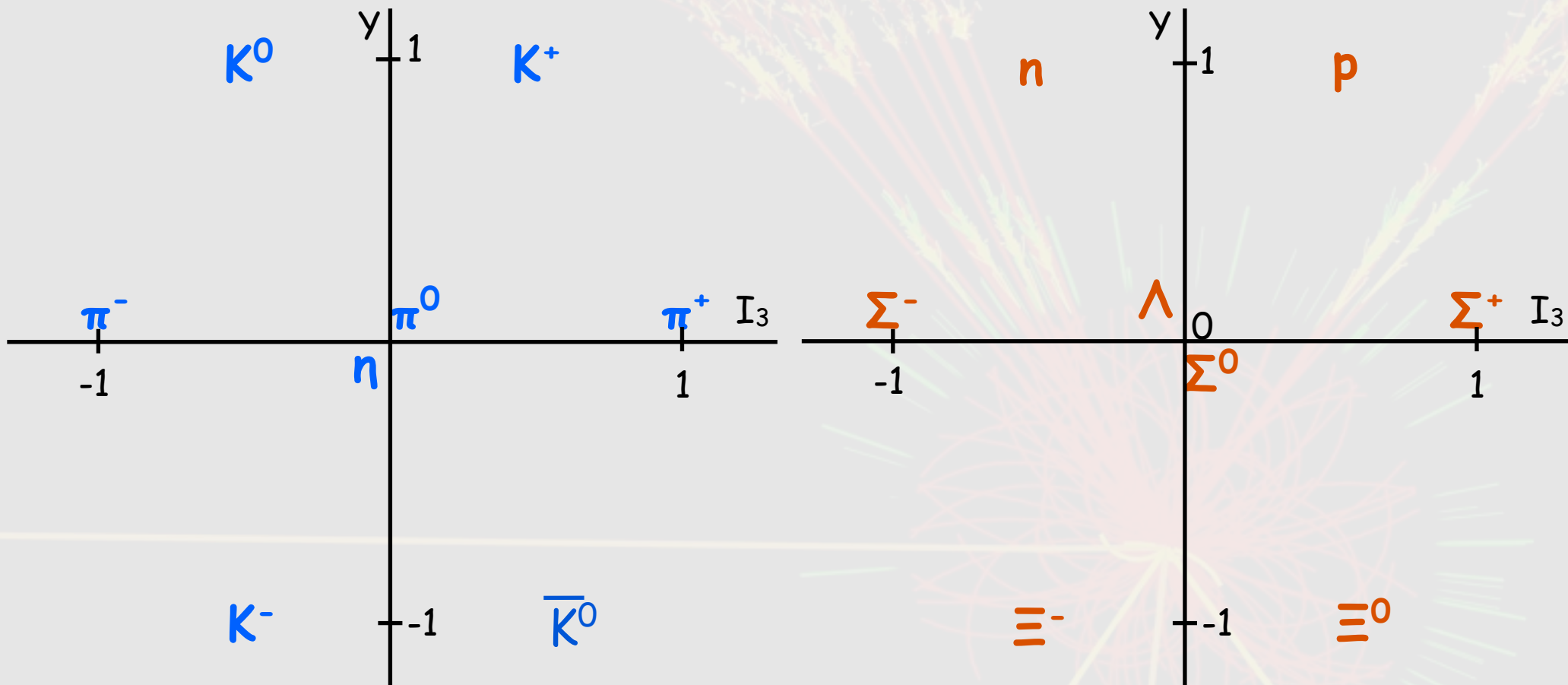
Upratovanie 2: izospin a hypernáboj

Hypernáboj $Y = B + S$

Upratovanie 2: izospin a hypernáboj

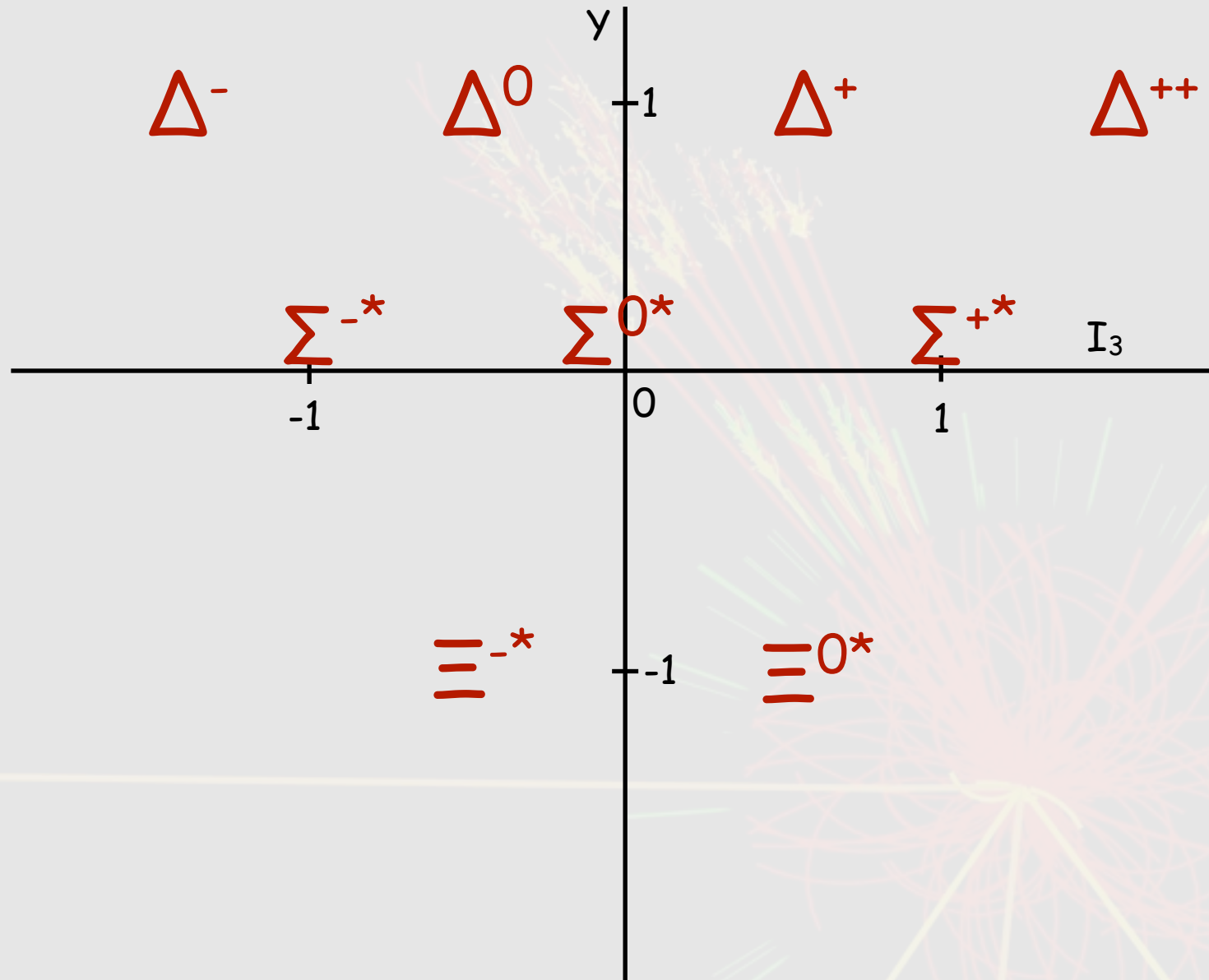
Hypernáboj $Y = B + S$

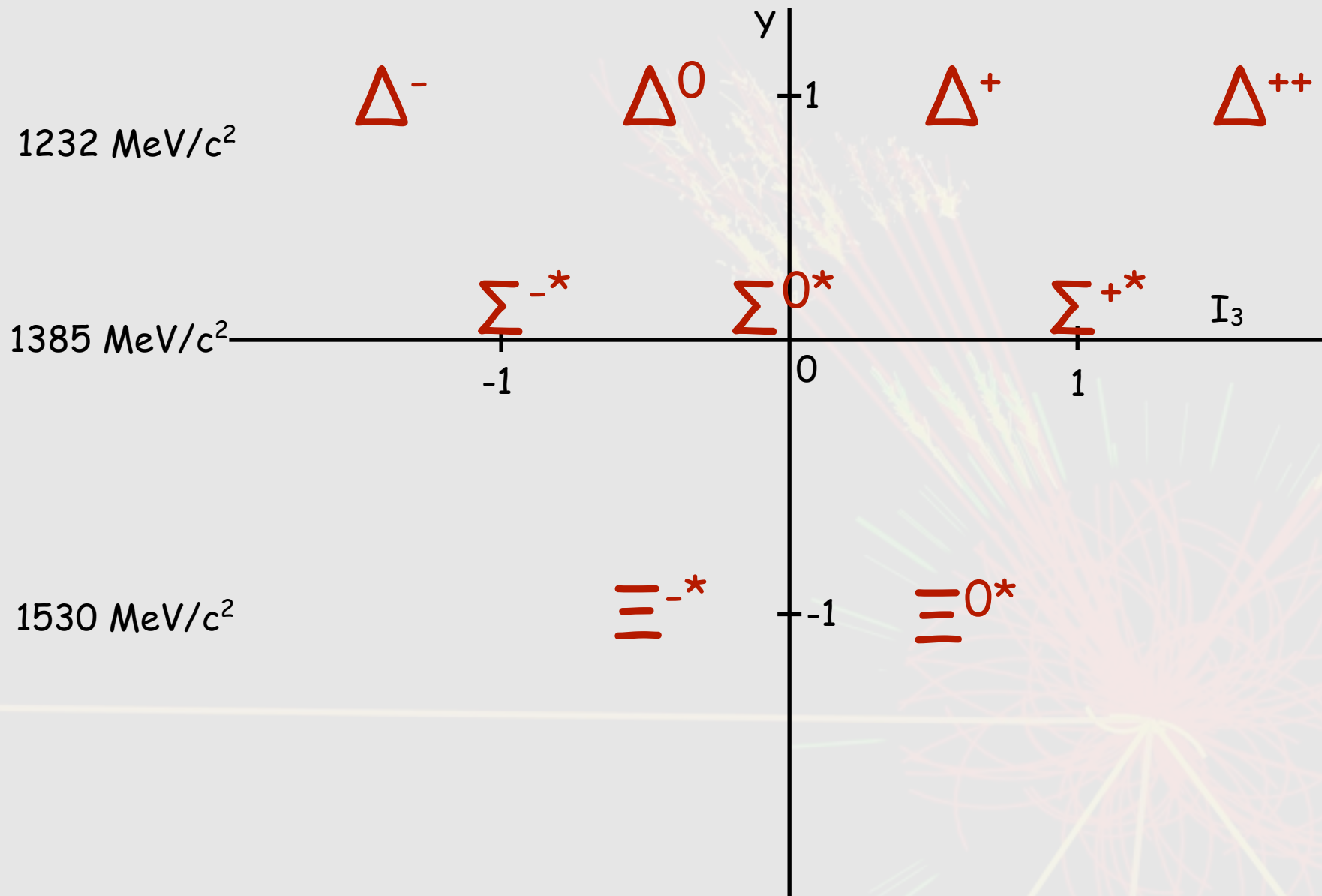
Upratovanie 3: baryóny $J = 3/2$

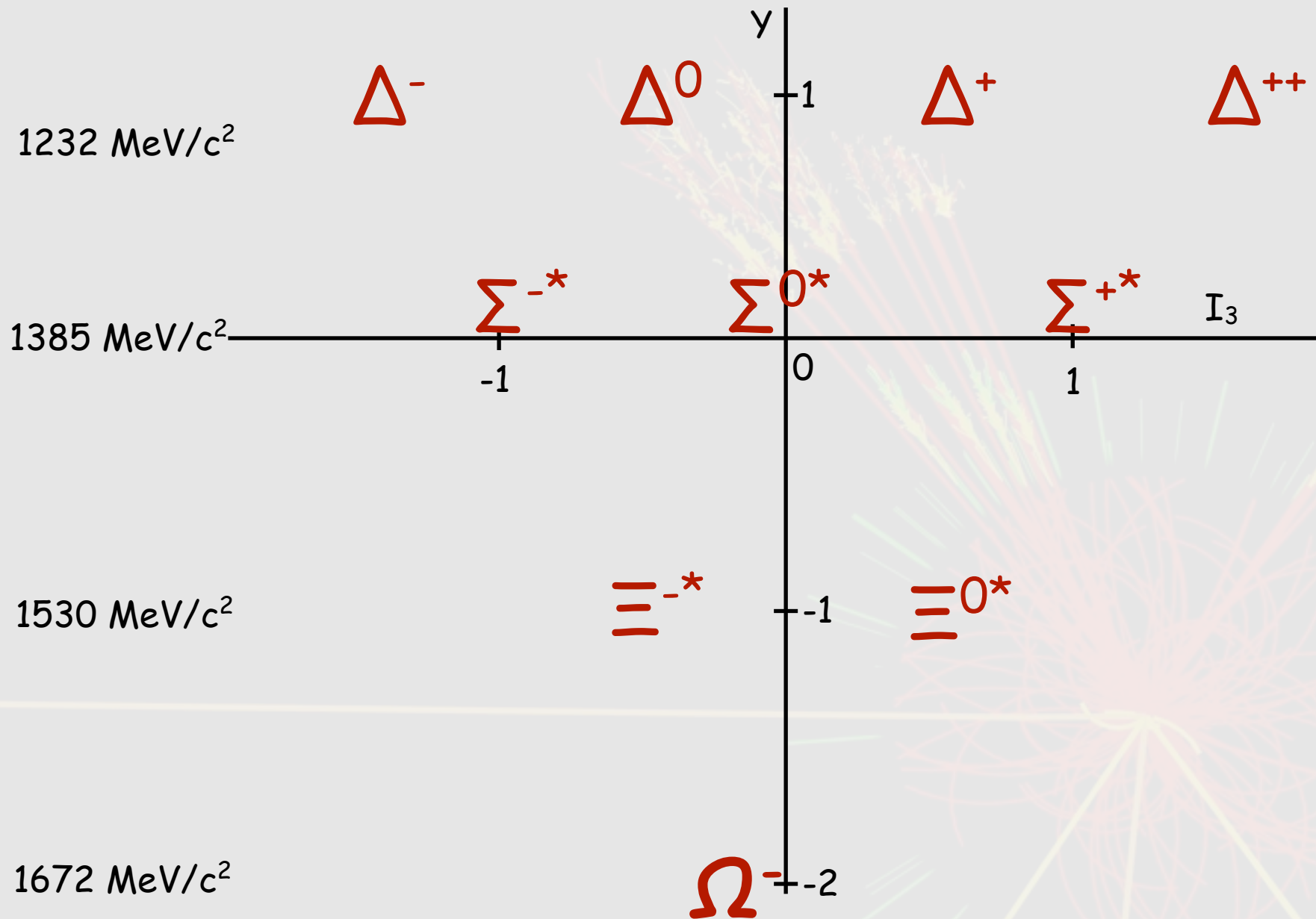
Upratovanie 3: baryóny $J = 3/2$

Upratovanie 3: baryóny $J = 3/2$

Upratovanie 3: baryóny $J = 3/2$

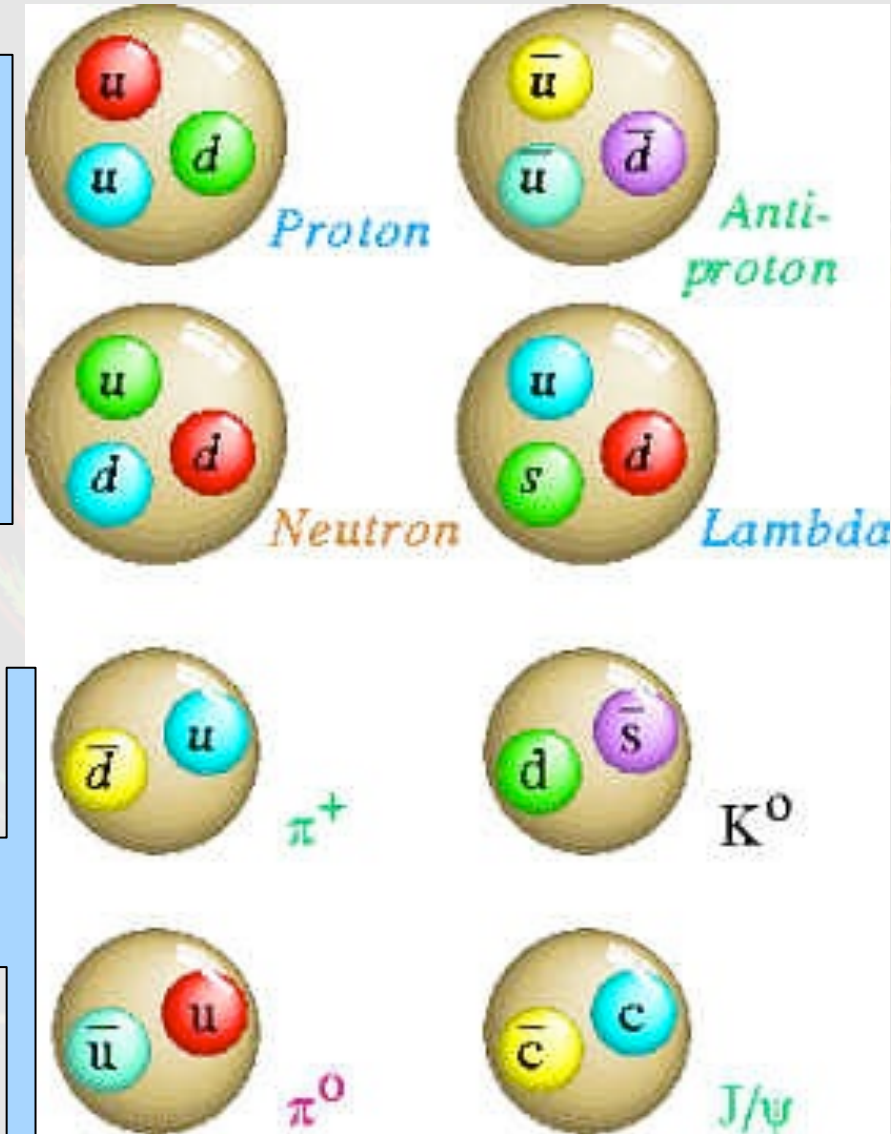

Hadróny sa skladajú z kvarkov

baryóny

Kvarky: up, down, strange
(charm, bottom, top)
spin $1/2$, náboj $2/3e$, $-1/3e$
antikvarky

mezóny

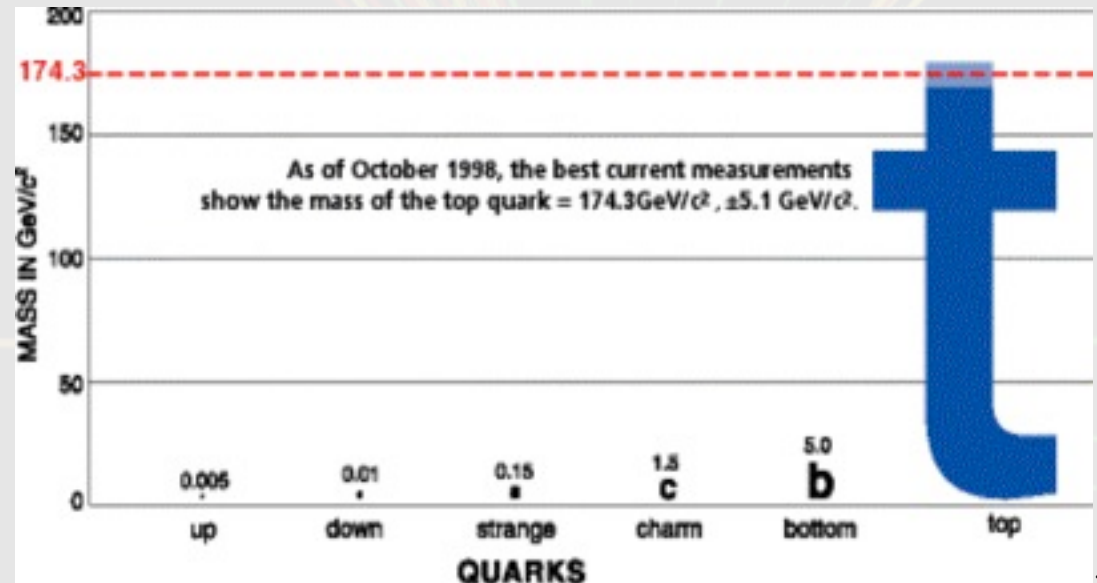

Ťažšie hadróny, ťažšie kvarky

Tri kvarkové rodiny:

up   charm   top
down   strange   bottom

ku každému je aj antikvark

Leptóny (ľahké častice)

elektrón

elementárna častica

žiadna štruktúra

bodová častica

mión - kozmické žiarenie

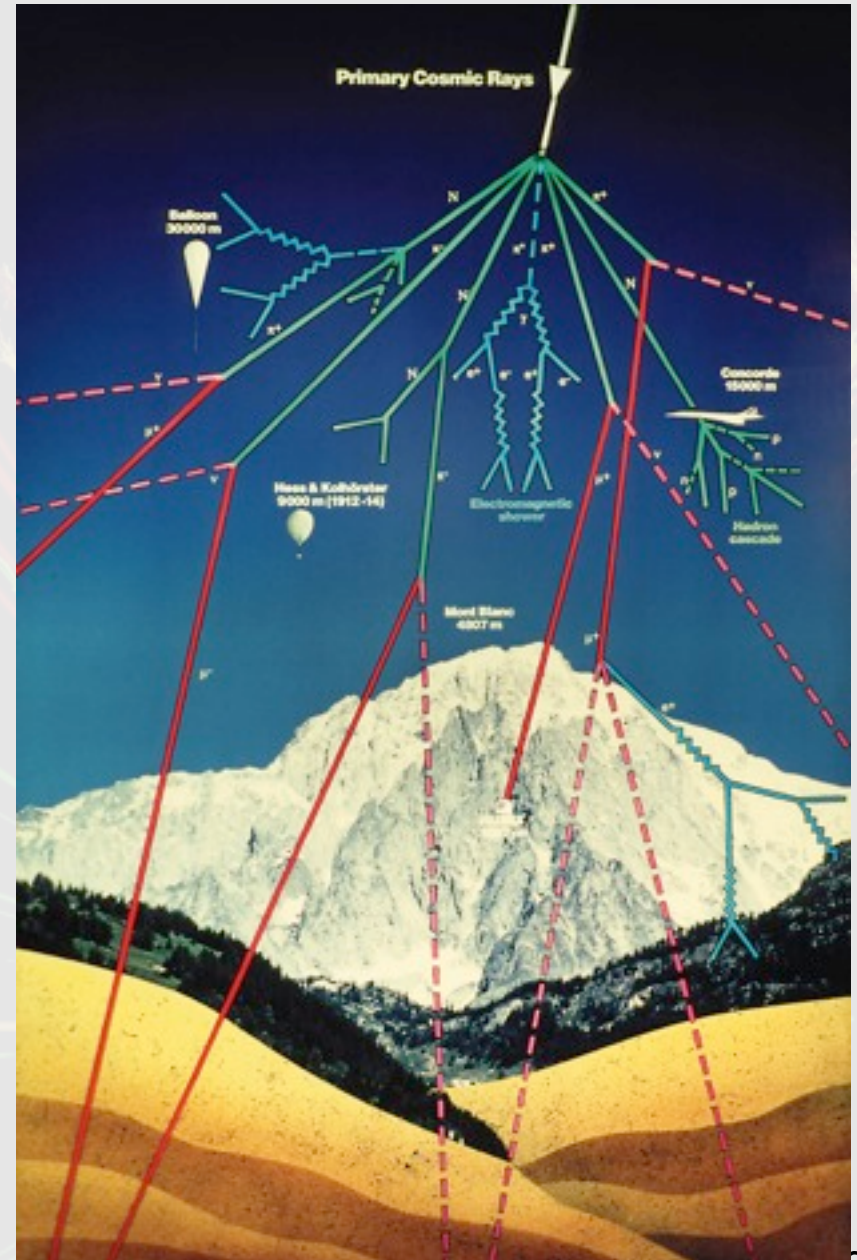
slabo interagujúci,

na povrchu $1/\text{cm}^2/\text{min}$

(rozpadá sa)

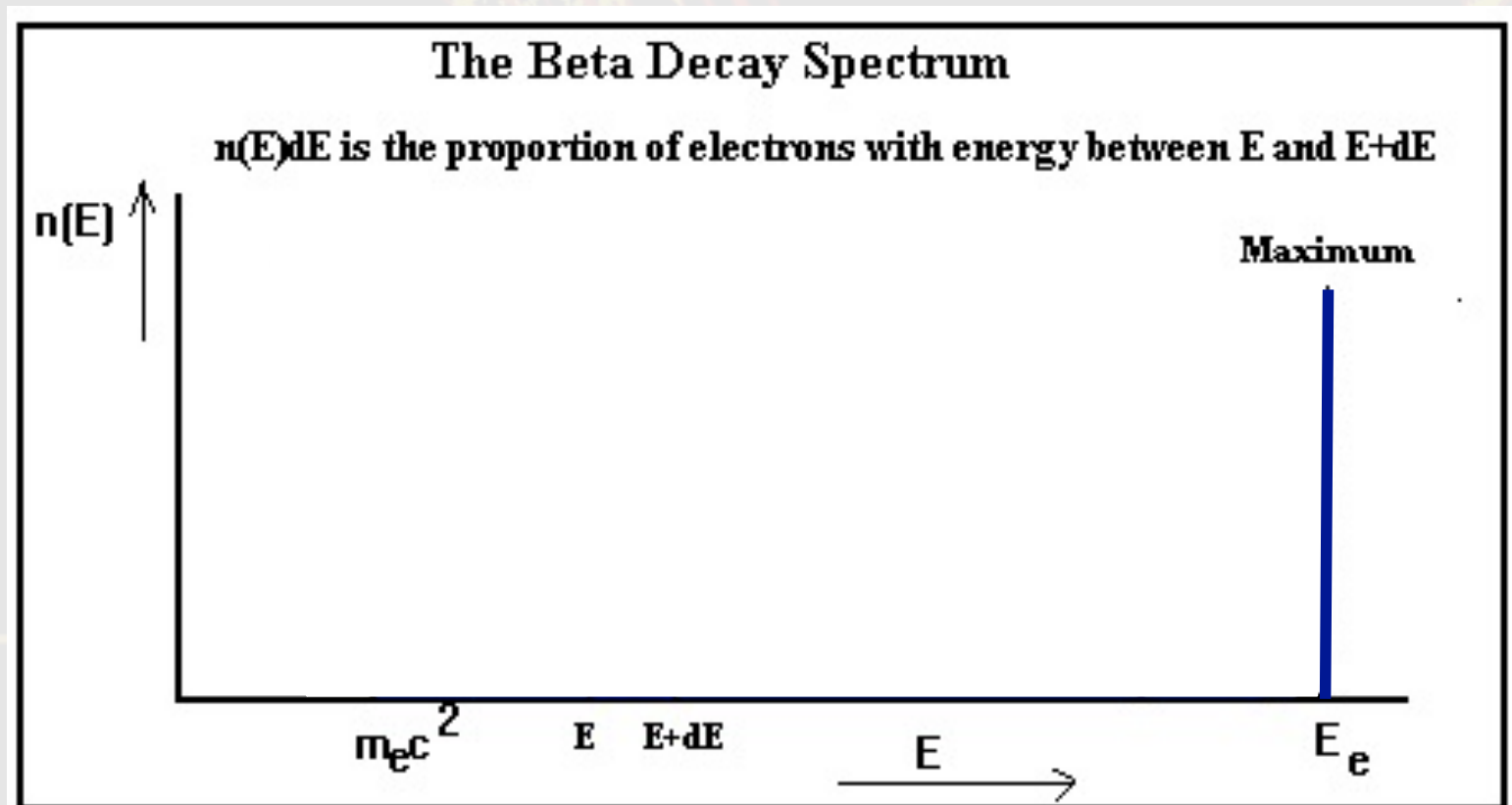
tau - leptón

(rozpadá sa rýchlo)

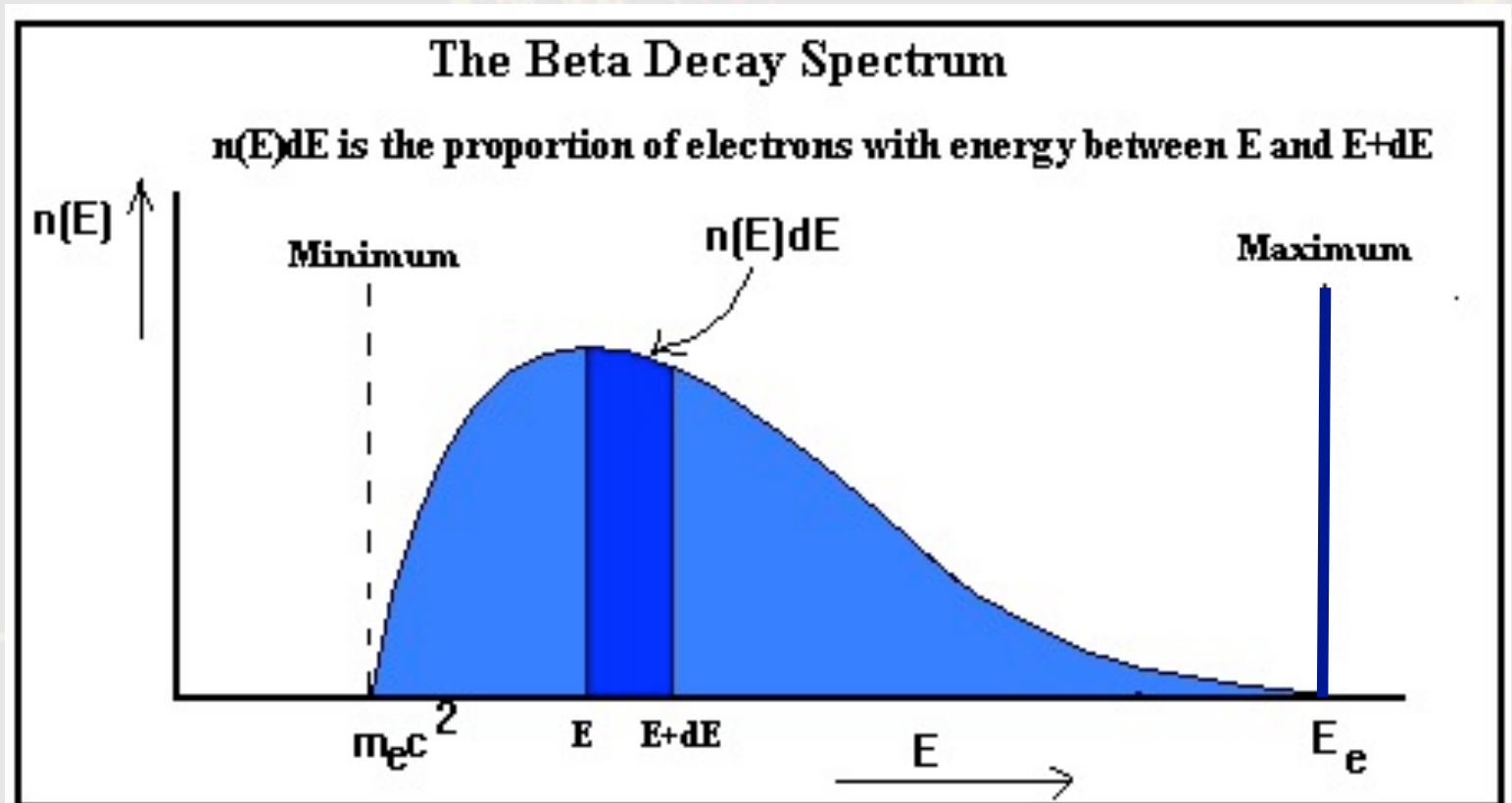
Neutrína

Chýbajúca energia v rozpade β :

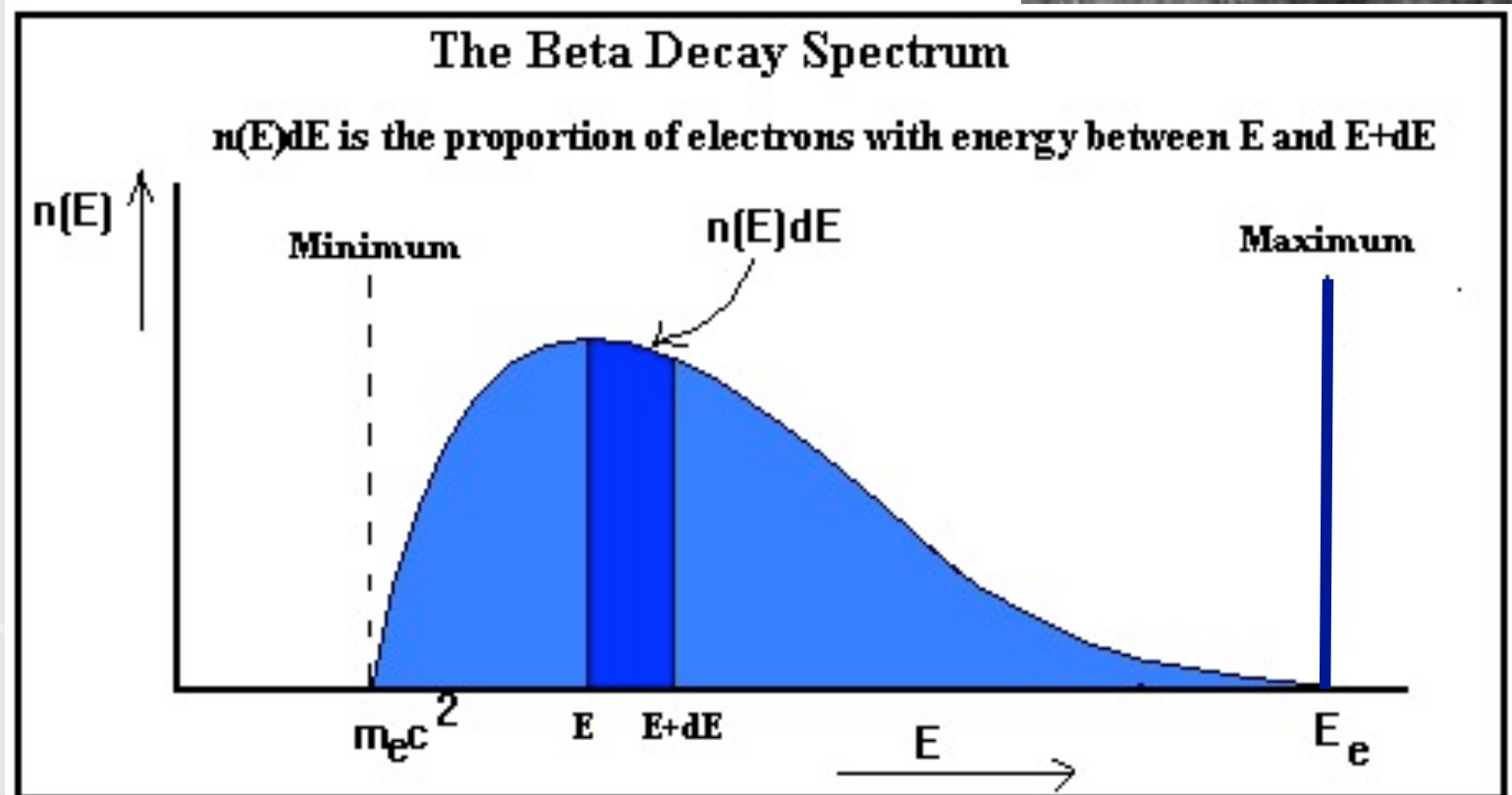
Neutrína

Chýbajúca energia v rozpade β :

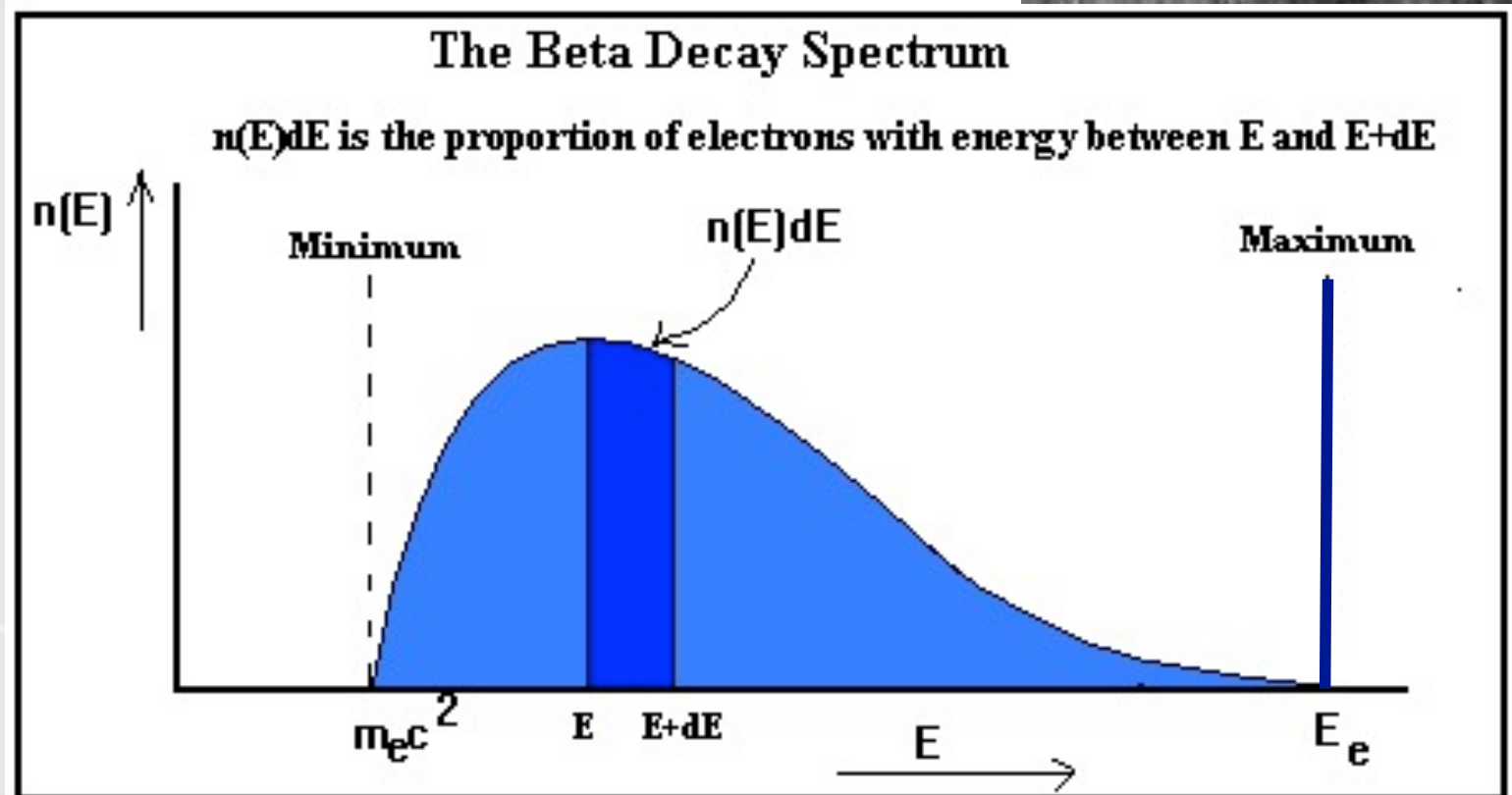
Neutrína

Chýbajúca energia v rozpade β :

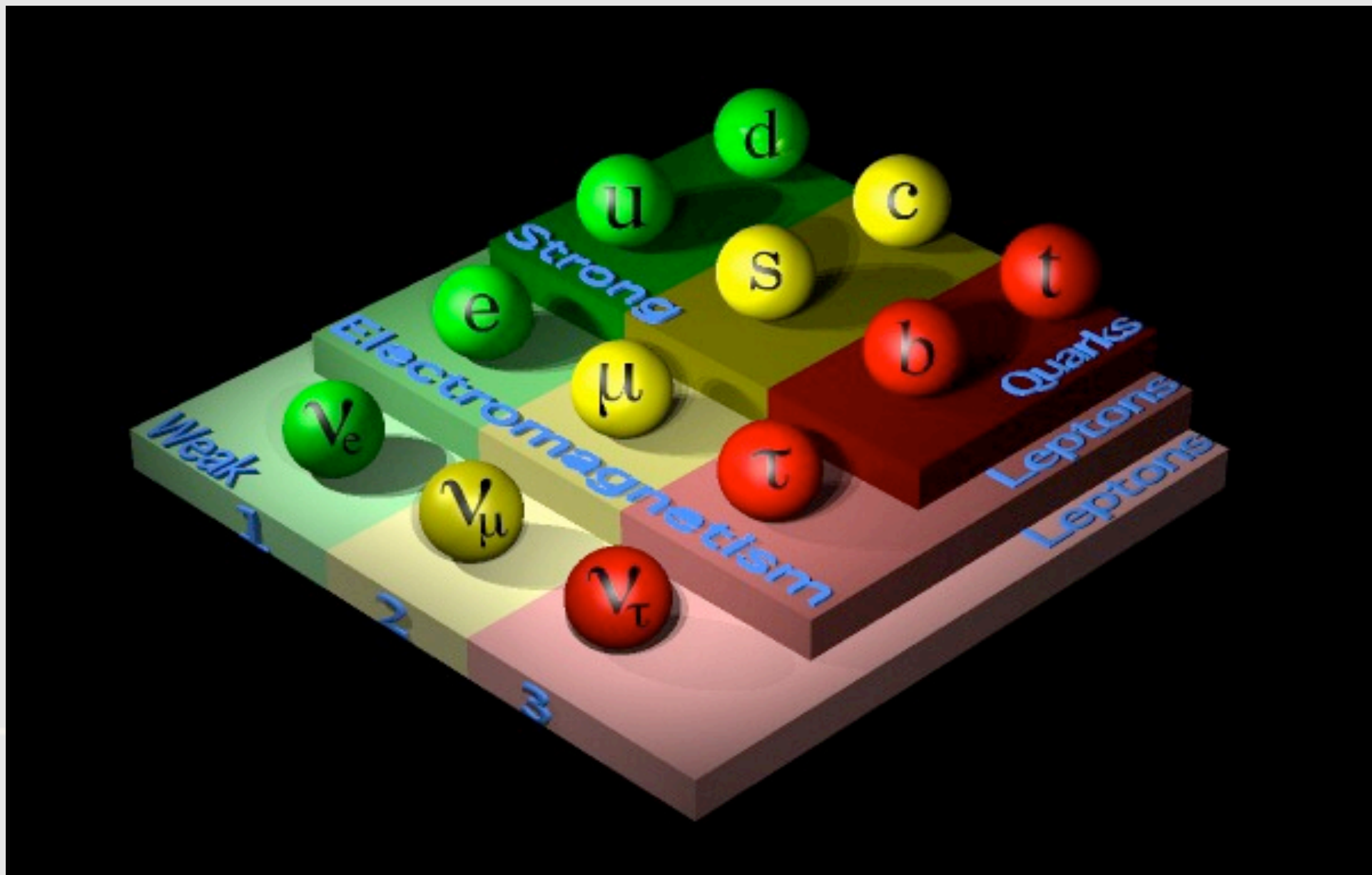

Neutrína

Chýbajúca energia v rozpade β :

Zhrnutie: častice

Interakcie: sily medzi časticami

Interakcie:

vedú k zmene hybnosti, energie, alebo k zmene vlastností častice, alebo k zmene častice

4 základné interkacie:

gravitačná

elektromagnetická

slabá jadrová

silná jadrová

hybnosť a energia sa menia **po kvantách**

Gravitačná interakcia

Isaac Newton

Albert Einstein

Kvantová gravitácia

Gravitačná interakcia

Isaac Newton

Albert Einstein

Kvantová gravitácia

Gravitačná interakcia

Isaac Newton

Albert Einstein

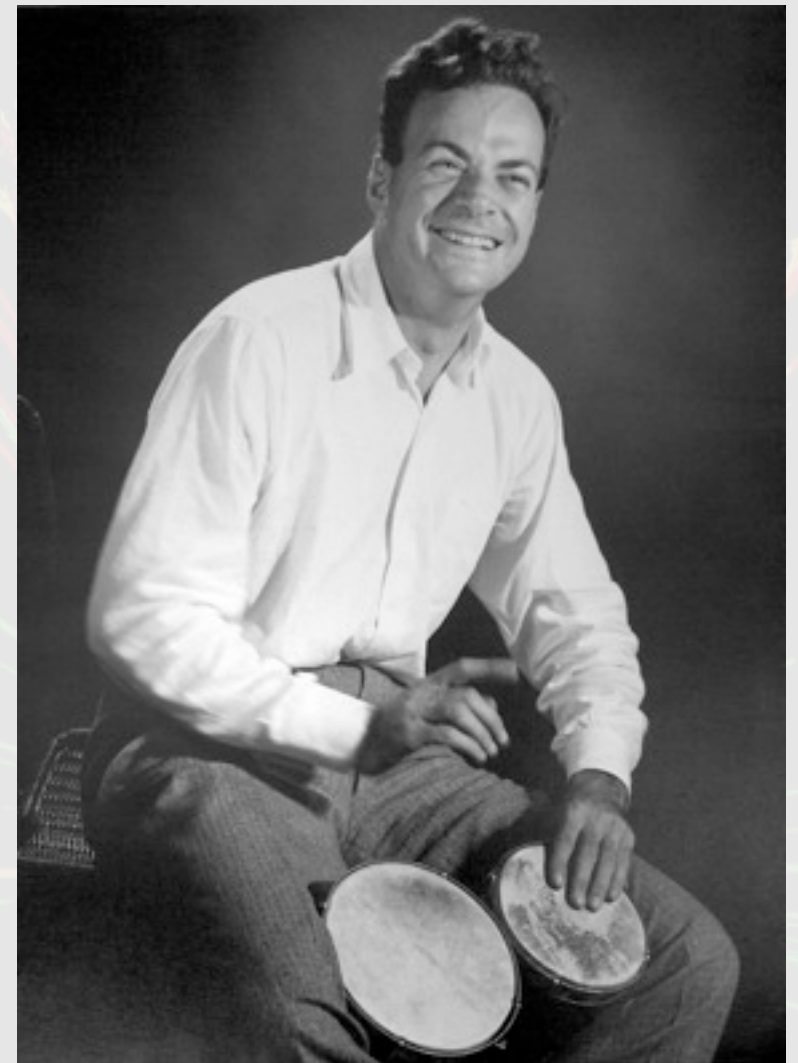
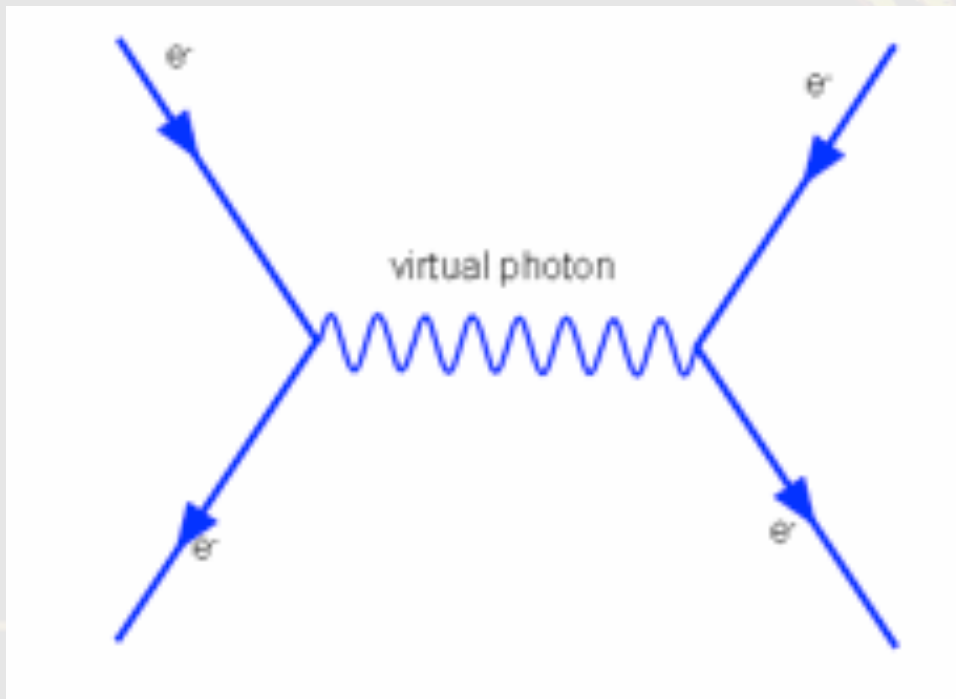
Kvantová gravitácia

Elektromagnetická interakcia

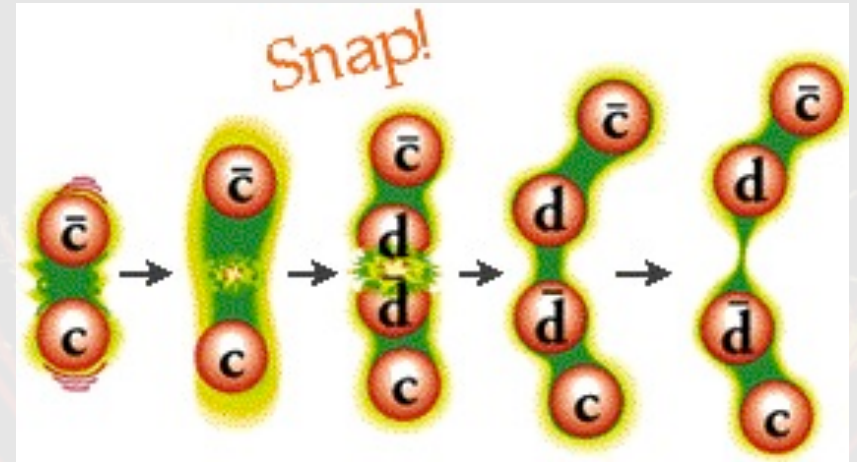
Výmena kvánt energie a hybnosti: **fotónov**

pôsobí na nabité častice

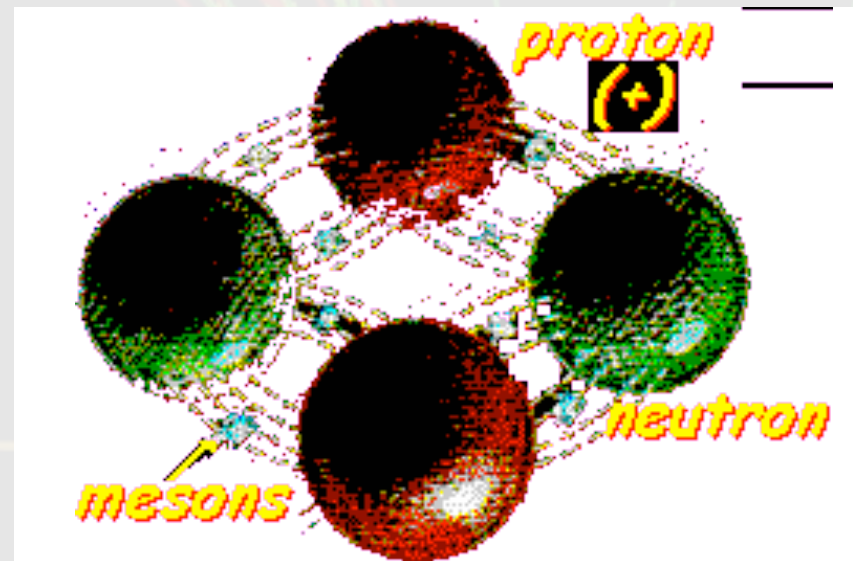

Silná interakcia

najsilnejšia zo všetkých
pôsobí na farebné častice
rastie so vzdialenosťou
výmena **gluónov**

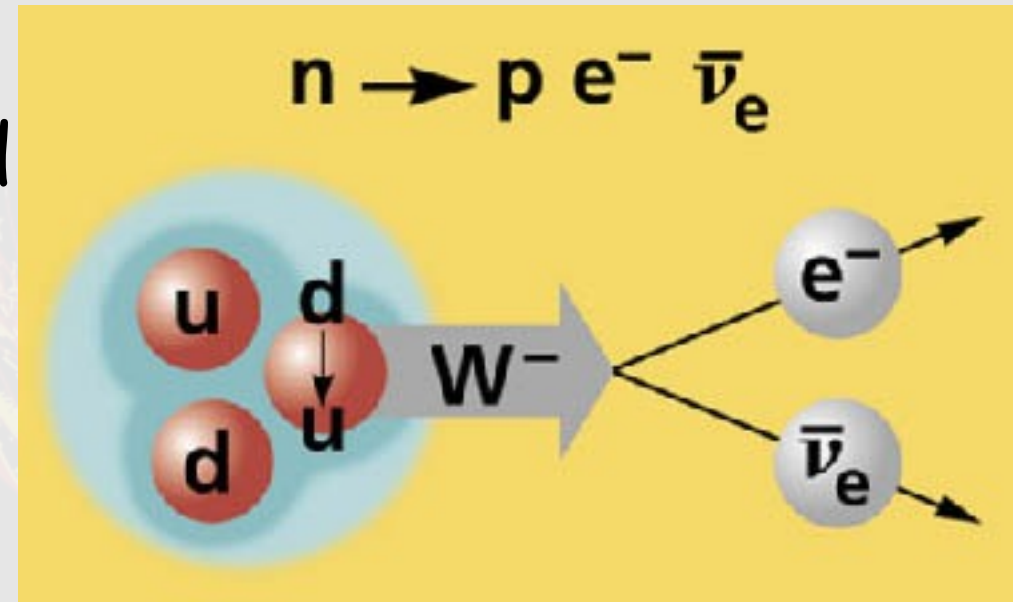

Drží pohromade jadro
(zvyšková sila)

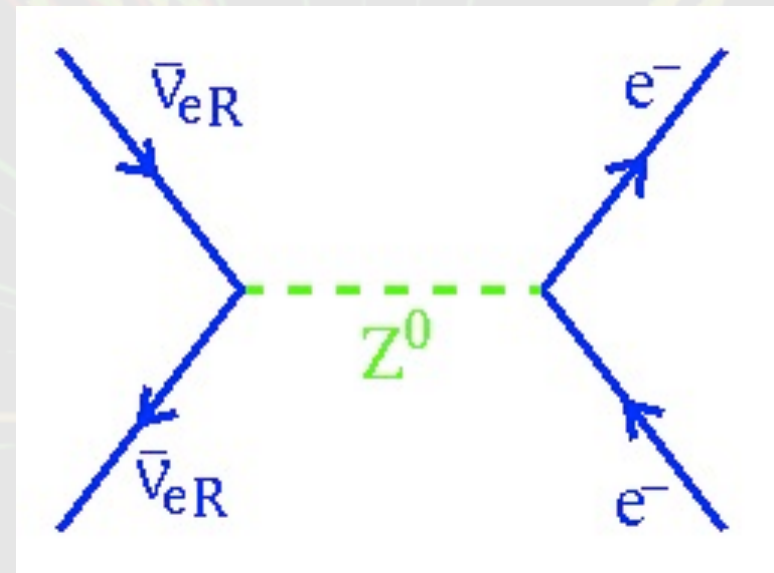

Slabá interakcia

Zodpovedná za β -rozpad
(zmena častice)

... ale aj za rozptyl
neutrín

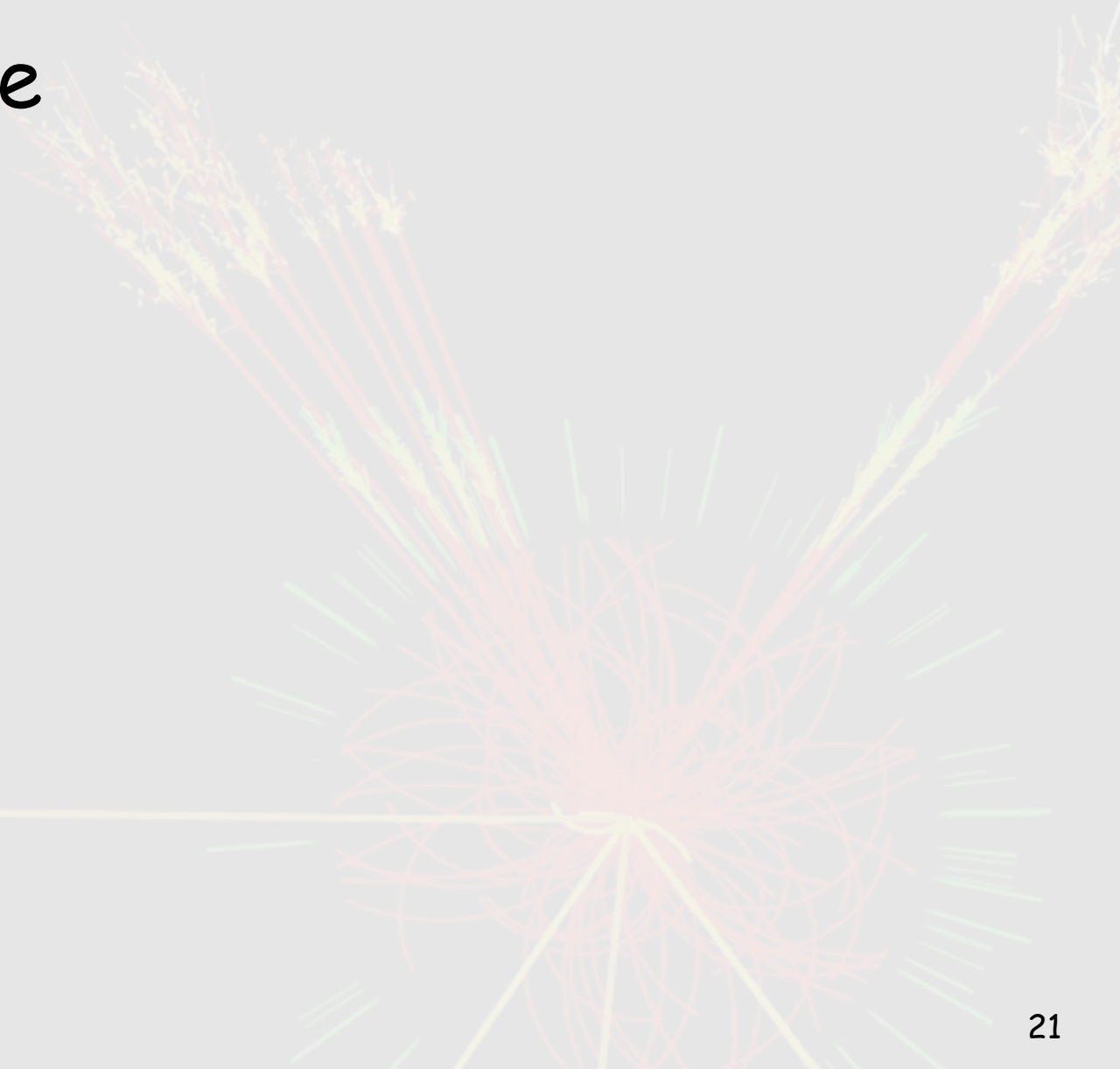
Higgsov bozón

Higgsov bozón

objavený CERNe

Higgsov bozón

objavený CERNe

častica zodpovedná za hmotnosť

Higgsov bozón

objavený CERNe

častica zodpovedná za hmotnosť

častica nezodpovedná za hmotnosť

Zhrnutie: častice a interakcie

